Borcsa János

NÉVVÁLASZTÁS – IDENTITÁSVÁLASZTÁS

Azt tartja a nyelvtudomány, hogy dolgok, jelenségek megnevezése által történik meg ezek elsajátítása, pontosabban birtokbavétele, a személynévnek pedig azonosító funkciója van, és viselője képes azonosulni a nevével. Annyira így van ez, hogy például József Attila nemhogy nem tudott azonosulni gyermekként a nevelőszülők által neki „adományozott" Pista névvel, de ezen túlmenően azt érezte, hogy ezáltal létezését vonták kétségbe. (Lásd *Curriculum vitae!*)

Komoly indítékai vannak a szójátéknak, kiváltképpen ha irodalmi műben érhető tetten. Ezúttal egy regény főhősének névadásával példáznám ezt. Az emlegetett mű Márton László *A kárpótlás* című alkotása[1], amelynek Porzsolt Ernő a főhőse, de a nyelvi játékra mindig kész szerző regényalakját mint identitásépítő hőst mutatja be, lévén hogy a még gyermekkorban lévő regényalak Por Zsoltként próbálja magát elfogadtatni.

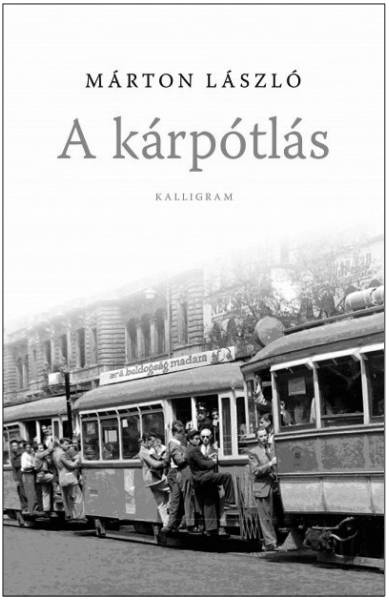

Névválasztásában a fiú az általa örökölt családnévből indult ki, s a szójáték eredményeként létrehozott Por Zsolt név az azonosulás és megtagadás egyidejű kettősségére vall. Döntésével ráerősít ugyan a kiválás gesztusára, viszont nem valósul meg az örökölt családnév egyértelmű elvetése, köszönhetően éppen annak, hogy a névválasztás alapja egy szójáték...

1 Márton László: *A kárpótlás.* Regény. Budapest, 2022, Kalligram.

A Porzsolt név gyakori a székelység körében. Az Orbai széki Barátos községben a 17. századi katonai- és népességösszeírásokban például Porsolt Lukaczj, Porsolt Gieörgj (1602), Porsolt Marton, Porsolt Balas, Porsolt Janos (1604), Porsolt Jstuan, Porsolt Balas (1614), Porsolt Miklos, Porsolt Janos, Porsolt Mihaly, Porsolt Marton (1670 körül), Porsolt Mihaly, Porsolt Lukacz Senior, Porsolt Lukacz Junior, Porsolt Andras, Porsolt Istvan, Porsolt Marton, Porsolt Mathe, Porsolt Boldisar lovaskatonák (1681) szerepelnek.

E családtörténeti adalék összeállítására – a *Székely Oklevéltár* megfelelő kötetei alapján – különben maga az elbeszélő indított, aki ugyancsak számon tartja a barátosi Porzsoltokat, továbbá azt is, hogy egyik águk csatlakozott a székely szombatosokhoz – vagy ahogy még emlegették, a székely zsidózókhoz, illetve lelki zsidózókhoz –, akiket hitükért üldöztek, ennek következtében az ősi családi fészket elhagyni kényszerültek, s így jutottak el egészen az Alföldig, a Sárrét környéki falvakban telepedtek meg, s már „alig lehetett megkülönböztetni őket a többi zsidótól.” (42. o.)

Az elbeszélés jelene a 2020–21-es világjárvány, amelynek fejleményeit az író mintegy megfelelteti bizonyos általa alkalmazott narratív eljárásoknak, regénytechnikáknak. Ennek megfelelően narrátor és hőse között távolságtartás érvényesül („három lépés”), nem tárul fel a hős teljes arca („maszk” fedi az arc egy részét), visszafogottságot tanúsít a harmadik személyű elbeszélő, szenvtelenül viszonyul hőséhez („tilos a kézfogás és a barári ölelés”), beavatkozik hőse életébe, s így hosszú távon védheti a boldogtalanság ellen, ellenállóvá teheti sorsa rosszra fordulásával szemben („védőoltás”), ugyanakkor az elbeszélő számol azzal, hogy a végkifejlet – a regénycselekménye s nem különben az életé – nem látható előre, mint ahogy a járvány alakulása sem. Nem határozható meg, kik a ragály terjesztői, de az is feltételezhető – mondja az elbeszélő –, hogy „a kórokozó mindvégig itt volt közöttünk.” (133. o.)

Napi pontossággal meghatározott néhány időpont igazít el a főhős személyiségének fejlődésében, illetve a közvetlen családi környezete – a szülők, nagyszülők, közeli rokonok – rajzában. Az első 2005. december 22-e, egy csütörtöki nap, amikor egy fővárosi közjegyzői irodába kárpótlási ügyben beidézték Por Zsoltot, valamint az életben

lévő családtagokat. Kiderül ekkor, hogy testvérétől s unokatestvérétől teljesen elhidegült, az eltelt évtizedekben minden kapcsolat megszűnt közöttük. S minthogy keretes szerkezetű a regény, ugyanott és ugyanakkor fejeződik be a történet, amikor kiderül, a másodfokú rokonokat nem illeti meg kárpótlás a háború idején gyermekként elpusztított nagybácsi után...

Egy korábbi időpont 1974. január 23-a délutánja, amely Por Zsoltot német tanárnője lakásán, magánórán találja, ahol váratlanul megjelenik apja és anyai nagyanyja, kocsiba ültetik s hazaviszik, hogy aztán otthon közöljék édesanyja halálhírét, aki depresszióban szenvedett, egy ideje már külön élt, s néhány nappal korábban öngyilkosságot követett el.

Az évek során két igazán fontos kérdés maradt megválaszolatlanul az önazonosságát kereső fiú előtt: miért menekülhetett gyógyszerész édesanyja az önkéntes halálba 1974-ben, és miként úszhatta meg anyja és nagyanyja 1943–44-ben a deportálásokat? Apjától, Porzsolt Árpádtól és nagyanyjától, Frank Amáliától kielégítő választ nem kapott sem egyik, sem másik kérdésre. Ehelyett elhallgatták személyes múltjuk fontos részleteit, amelyek sérült személyiségekké tették őket, vagy mellébeszéltek az igazság kimondása helyett. A türelmes, munkába menekült, családjának élő, de gyáva („pipogya") apa időnként dührohamot kapott, és brutális módon bánt fiával, a nagymama meg zsarnok módjára kihasználta és magához láncolta unokáját – korábban meg a lányát –, közelsége elviselhetetlen volt Zsolt számára. Igaz, korábban anyja, Frank Sára sem adott teret fia szabad kibontakozásának, később pedig a mostohaanyja, Pálmai Klára mint az egykori kommunista erőszakszervek tisztje – úgymond a rendvédelmi testületek kötelékében szolgált – zsarolta a középiskolás ifjút, figyelemmel követve magánlevelezését. Mindez hozzájárult, hogy identitásépítő éveiben, tizennégytizenötéves korában távolodott el éppen apjától és anyai nagyanyjától.

Egy alig fél évvel korábbi nap, 1973. október 6-a ugyancsak emlékezetes pillanat Por Zsolt életében, amikor anyja csattanós pofon kíséretében próbálta „beleverni" fiába származástudatát. Történelmi ismeretei alapján tudta a fiú, hogy október 6-a a magyarok számára gyásznap, de az tiszta véletlen volt, hogy éppen ezen, a zsidók számára szent ünnepen indítottak az arabok általános támadást Izrael ellen,

mintegy visszavágásként az 1967-es hatnapos háborúért. Utóbbiról az aznapi híradásokból értesült. Anyja mélyen aggódott Izrael miatt, fia pedig történelmietlen párhuzamba állította – a narrátor szavai szerint: „meglehet, tévesen" – a magyarok és arabok harcát. A magyarok melletti állásfoglalás csak fejben született meg, az arabok mellettit viszont – „Egyszer már győzhetnének az arabok is!" – már ki is mondta anyja jelenlétében. Erre következett a pofonnal együtt a „kevéssé szerencsés" felvilágosítás: „Nem tudtad, hogy te is zsidó vagy?" (40. o.)

Mondhatni fordulópontnak számít a főhős életében 1979. augusztus 14-e, amikor budai lakásán keres fel egy korábban futólag megismert fiatal hölgyet, Számadó Évát, akivel nem sokkal később új életet kezd, húszévesen házasságot köt, s majd hatvanéves születése napján, negyvenévnyi együttlét után úgy összegezte életét, hogy az utolsó kétharmad számára kárpótlás volt az első egyharmadnyi életidejéért. (Vö. 108. o.) Gyermekként ugyanis, ahogy fokozatosan próbálta építeni önazonosságát, tehát amint Porzsolt Ernőből Por Zsolt lett, nemcsak eltávolodott szűkebb családjától, de – láttuk – lelki terror alatt kellett élnie, azaz nap mint nap megtapasztalhatta – korabeli filmcímet idézve – a hétköznapi fasizmust.

Az Évikével töltött ama kétharmadnyi életidő az igazi kárpótlás a főhős számára, amiről hatvanévesen elmélkedett, minthogy a regény zárásaként Por Zsoltnak az állami hivatalt megtestesítő közjegyzőnő a jog szerint járó kárpótlást illetően homlokegyenest mást hoz tudomására, éspedig azt, hogy „önnek már nem jár semmi!" (199. o.)

Jelen van hát kívül és belül a kórokozó, legalábbis úgy tűnik a regénytörténet alapján. Még csak jogilag s félszázaddal később sem történhet meg az állami jóvátétel. Ezt kell tudomásul vennie az ügyfélként emlegetett, de tulajdonképpen alattvalónak tekintett polgárnak.

Néhány markáns vonallal korrajzot is felvázol Márton László a huszadik századi elnyomó rezsimekről s az alattvalók sorsalakulásáról, áldozatokról és túlélőkről, például Porzsolt Zoltánról, akit a nagyváradi gettóból hurcoltak el a vészkorszakban, gyermekként pusztult el, illetve Magda néniről, nagynénjéről, aki véletleneknek köszönhetően maradt életben, és a háború utáni új rendszerben próbált mindent – úgymond – kitaposni a családnak. Sőt, a rendszerváltozás után még a kártérítési

kérelmet is ő indította el. „Ami jár, az jár!” – szokta hangoztatni. Aztán a mostohaanya múltja a kommunista terror idejét villantja fel, a főhős diákkori érdeklődése a demokratikus ellenzéki mozgalmak iránt pedig a késő Kádár-korszakot.

Ilyen kontextusba illeszkedig az elbeszélt családtörténet, amely hitelét éppen a családi kisközösség részletgazdag ábrázolásától kapja. Cseppben érezzük tehát a tengert!

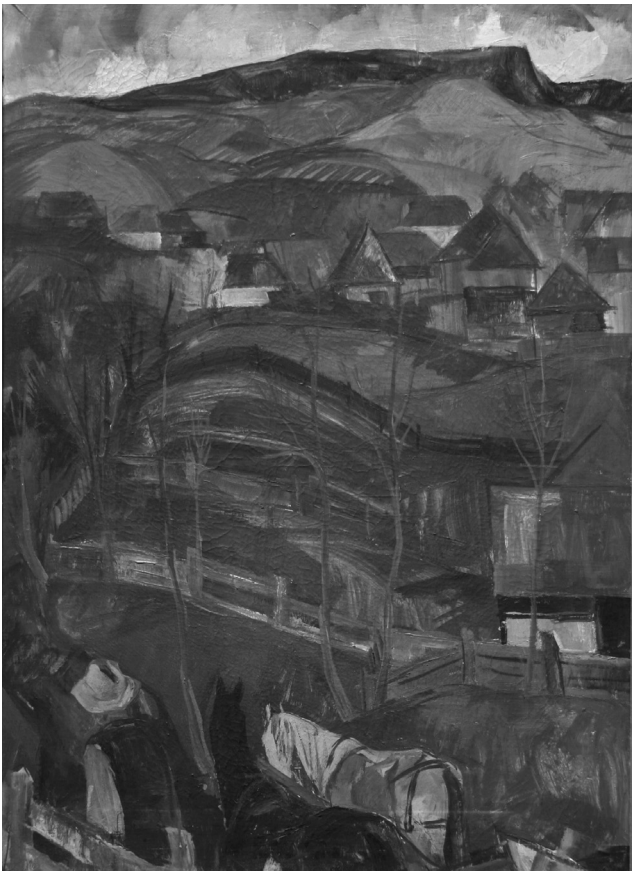

Hazafelé